

Valstybininkų ilgesys. Specialiosios tarnybos šiuolaikinės Europos literatūroje ir tikrovėje

BERNARDAS GAILIUS

„Aš esu žmogus, kuris neegzistuoja, ir vadovauju tarnybai, kuri neegzistuoja.“ Taip prisistato žinomo italų rašytojo Giancarlo de Cataldo herojus, visiems žinomas tiesiog kaip Senis (Il Vecchio). Senis figūruoja dviejuose G. Cataldo romanuose: labiausiai pagarsėjusiame „Kriminaliniame romane“ („Romanzo criminale“) ir jo tęsinyje „Tinkamose rankose“ (*Nelle mani giuste*). Paslaptingas ir kartu ironiškas Senio prisistatymas, žinoma, neatskiriamas nuo itališko konteksto. Čia galima išvelgti aliuziją į painių italų teisės ir biurokratijos voratinklį, kuriame niekas negali tiksliai žinoti, kas egzistuoja, o kas – ne. Galima matyti ir nuorodą į keistas xx a. Italijos politikos figūras, tokias kaip garsusis masonų ložės P2 vadovas Licio Geli, kurį vienu metu tikrai buvo galima vadinti „žmogumi, kuris neegzistuoja“. Bet galiausiai (ir tai turbūt svarbiausia) Senio prisistatymą galima perskaityti kaip subtiliai autoironišką paties G. Cataldo išeities paiešką suvokiant italų valstybės ir visuomenės krizę. Senis ir jo tarnyba neegzistuoja, nors turėtų egzistuoti – prisistatymą galima perskaityti ir taip.

Būtent šiuo paskutiniu aspektu Senis yra įdomus personažas šio pranešimo kontekste. Nauja G. Cataldo romanuose yra tai, kad Senis – toli gražu ne neigiamas herojus. Šalia G. Cataldo kūrinių tuo pat metu publikuota švedų rašytojo Stiego Larssono „Tūkstantmečio trilogija“ (*Millennium*) minties požiūriu atrodo tiesiog beviltiškai senamadiška. Nors trilogijos herojė yra technologijų dievaitė ir kitais požiūriais labai šiuolaikiška mergina,

romanuose vaizduojamas gėrio ir blogio konfliktas – tipiškas xx a. palikimas. Galiausiai paaiškėja, kad viso blogio centras – kažkokia „specialioji tarnyba specialiojoje tarnyboje“, grupė labai konservatyvių (todėl ir blogų) vyrų, kurie išoriškai šiek tiek panašūs į Senį, bet jiems trūksta Senio subtilumo ir ambivalencijos. Labai akivaizdu, kad „Tūkstantmečio trilogija“ yra feministinis kūrinys, bet šiek tiek mažiau akivaizdu tai, kad jis anarchistiškas. Niūrijoje ir nedaug vilties teikiančioje kovoje su pikta valstybe įklimpę herojai verčia prisiminti tokią klasiką kaip Boriso Savinkovo „Palšas žirgas“ (*Конь бледный*). 2004 m. netikėtai miręs S. Larssonas ir literatūros požiūriu tvirtai liko xx amžiuje.

Tuo tarpu G. Cataldo sukurtas Senis neabejotinai priklauso xxi a. literatūrai. Nebūdamas neigiamas personažas, jis tuo pat metu nėra ir teigiamas. Senis turi daug bruožų, kuriuos xx a. intelektualai įvertintų prieštaringai: jis socialiai ir moraliai konservatyvus (nors vadina save tikroju anarchistu) slaptas Italijos ir JAV santykių kūrėjas, kolekcionuojantis xvi a. austriškus laikrodžius, nevengdamas tuo tikslu pasinaudoti ir tarnybine padėtimi. Jis kažkuo panašus į labai vėlyvo Fredericko Forsytho romano „Kobra“ (*Cobra*) herojų, kurio pravardė sutapo su romano pavadinimu. Labai slaptos CŽV grupės vadovas, ryžtingas ir senamadiškas katalikas Kobra, neįstengdamas sudoroti narkotikų prekybos tinklų, galiausiai moraliai sužlunga ir susikompromituoja pats. „Kobra“, tam tikra prasme, simbolizuoja F. Forsytho literatūrinio pasaulio nevirtį S. Larssono literatūrinio pasaulio akivaizdoje. Bet tai kita tema.

Senis tuo tarpu nesužlunga ir nesusikompromituoja. Jis iškyla kaip nemaloni, bet neišvengiama figūra. Būtent toks yra specialiųjų tarnybų literatūrinis vaizdinys xxi a. Tikras šiuolaikinis žmogus G. Cataldo romanuose yra policininkas Niccolo Scialoja. Tai herojus, kuris praranda ir idealizmą, ir cinizmą, skęsta savo aistrose ir nežino, ką daryti, todėl su pavydu žvelgia į tariamai labai ryžtingai veikiančius aplinkinius. Tačiau Scialoja giliai mąsto, mato, girdi ir supranta. Jis supranta, kai yra priverstas susitaikyti su paties žmogaus gyvenimo ambivalencija ir neišvengiamybe. Todėl Senis būtent jį pasirenka savo įpėdiniu, bet, žinoma, šis paveldas Scialoją tik dar labiau prislegia. Galiausiai romano „Tinkamose rankose“ pabaigoje lemiamą vaidmenį suvaidina pati tikrovė. Susipainioję problemų mazgai išsipainioja nepriklausomai nuo herojų, ir čia galima įžvelgti xxi a. literatūrai taip pat būdingą fatalizmą.

Jei nukreipsime žvilgsnį atgal į Senį, tai pastebėsime, kad per pastarąjį dešimtmetį šio tipo personažai politinėse dramose nepaprastai išaugo ir sustiprėjo. Fantastiškai mitologiniame protopolitiniame seriale „Sostų karai“ (*Game of Thrones*) sutinkame keistąjį Varį, kuris ištaria ne mažiau keistus, simbolinės ir mitologinės prasmės kupinus žodžius: „Aš tarnauju karalystei. Kas nors turi ir jai tarnauti.“ Ši pozicija labai panaši į Senio ryžtą visada pasipriešinti „šunsnukybei, kurios žmonija savyje nenori nei atpažinti, nei pripažinti“. Tokį pat kaip Senis „valdytoją-anarchistą“ (G. Cataldo terminas), egzistuojantį kažkur už įprasto politinio lauko ribų, sutinkame ir visiškai nesimboliškame, gal net kiek lėkštokame amerikiečių politiniame seriale „Skandalas“ („Scandal“). Čia pasirodanti paslaptinga „valdžios valdymo“ tarnyba B6-13 ir jos visagalį vadovą pirmiausia turi kompensuoti JAV prezidento trūkumus ir „šunsnukybę“.

Būtų nesąžininga analizuoti šią „valdytojo-anarchisto“ figūrą, nepaminint jos tiesioginių ištakų – Džeimso Bondo viršininko ir Slaptosios tarnybos vadovo M., kuri sukūrė Ianas Flemingas. M. buvo bene pirmasis šio tipo personažas Europos literatūroje. Todėl verta bent keliais sakiniais nusakyti, kaip ir kokią figūrą suformavo I. Flemingas.

Visų pirma noriu pakartoti savo knygoje „Džeimsas Bondas. Mitas ir politika“ išdėstytą tezę, kad I. Flemingo romanuose vaizduojama Slaptoji tarnyba nėra nei autentiška tarnyba, nei visiška fikcija. Tai – tikros konkrečios pokariu atsinaujinusios britų žvalgybos tarnybos vizija. Pats būdamas svarbus Vakarų specialiųjų tarnybų pasaulio veikėjas, I. Flemingas gerai juto šių tarnybų reikšmę ir gebėjo gana tiksliai numatyti jų raidą.

I. Flemingas gerokai pralenkė laiką, pavaizduodamas specialiąją tarnybą kaip iš tikrųjų specialią – netelpančią į jokių įprastus rėmus. XX a. viduryje Vakarų intelektualai į specialiąsias tarnybas žiūrėjo itin įtariai, siedami jas su pavojingai didele valdžia ir net totalitarizmu. Maždaug tuo metu Hannah Arendt rašė „Totalitarizmo ištakas“, atskleisdama ar net „demaskuodama“ specialiąsias tarnybas kaip esminį totalitarinės sistemos elementą. Tačiau I. Flemingas sugebėjo intuityviai užčiuopti ir romanuose apie Bondą išplėtoti idėją, kad tik demokratinėje santvarkoje specialioji tarnyba gali būti iš tikrųjų speciali. Totalitarinė valstybė visa yra viena didžiulė specialioji tarnyba. O demokratijoje specialioji tarnyba tampa išskirtiniu dalyku – viso politinio mechanizmo silpnųjų kompensacija. Viena iš svarbiausių tokios – tikrąja prasme specialios – tarnybos užduočių yra

taikos apsauga. Specialiosios tarnybos leidžia išsaugoti taiką minimaliomis operacijomis, nepradedant tikro karo. Tai labai svarbu, nes demokratinėms valstybėms įvairiomis prasmėmis sunku kariauti ir todėl sunku konkuruoti su karingesniais priešiškais režimais. Šia prasme specialiosios tarnybos leidžia demokratijai išgyventi *real politik* sąlygomis, bet neprarandant savo demokratiškumo.

Šiai idėjai Bondo epe tenka nemažai dėmesio. Pasakojimas apie tai, kaip Bondas užkerta kelią dideliam karui, pasikartoja net keliuose I. Flemingo romanuose. „Munreikeryje“ (*Moonraker*) slaptajam agentui tenka sulaikyti pamišusį načį, kuris iš esmės nori pratęsti Antrąjį pasaulinį karą ir atkeršyti už Vokietijos pralaimėjimą, paleisdamas branduolinę raketą į Londoną. Naciui, žinoma, padeda sovietai, ir Šaltojo karo balanso pažeidimo grėsmė tvyro ore. Romane „Kamuolinis žaibas“ (*Thunderball*) grėsmingasis „Spektras“ pagrobia dvi NATO branduolines raketas ir grasina jas panaudoti prieš Vakarų miestus, jei nebus sumokėta didelė išpirka. Aki-vaizdu: jei teroristai įvykdytų branduolinę ataką prieš Vakarų, galėtų išprovokuoti karą.

Nors svarbiausias Bondo epo personažas yra pats Bondas, taikos apsaugos aspektu M. išryškėja kaip itin reikšminga, vadovaujanti, motyvuojanti ir lemianti figūra. „Munreikeryje“ M. sako: „Daugybė žmonių abiejose Atlanto pusėse tik ir laukia preteksto [karui su sovietais].“ Kai ši frazė nuskamba kaip perspėjimas, kaip karą užkardyti turinčios Bondo misijos reikšmės ir subtilumo pagrindimas, tuomet joje galima išgirsti ir G. Cataldo Senio pasipriešinimą „žmonijos šunsnukybei“, ir „Sostų karų“ Vario „tarnybą karalystei“. I. Flemingo M. dar neturi pakankamai spalvų, jam trūksta ambivalencijos, iš tikrojo „valdytojo-anarchisto“ paveiklo sklindančios bauginančios paslapties, bet idėjine prasme viskas prasideda būtent nuo M.

Šis įspūdis ypač sustiprėja įvertinus, kaip M. paveikslas vystėsi po I. Flemingo, visų pirma filmuose apie Bondą. Čia esama įdomios tendencijos: XXI a. išryškėjus kitoms „valdytojo-anarchisto“ versijoms, smarkiai išaugo ir pats M. Ankstyviausiuose filmuose M. yra gana schemiškas ir net karikatūriškas personažas, o šiuolaikinis M. – labai rimta, dramatiška, ryžtingai sprendžianti ir veikianti figūra.

Simboliška, kad lūžio tašku M. raidoje tapo pirmasis XXI a. Bondo filmas „Rytojus niekada nemiršta“ (*Tomorrow Never Dies*). Šiame filme itin aiškiai

išvystoma taikos apsaugos tema. Žiniasklaidos magnatas apgaulingais teroristiniais manevrais ir informacinėmis manipuliacijomis siekia sukelti karą tarp Didžiosios Britanijos ir Kinijos. Pavojus, pareiga ir savigarba verčia Didžiosios Britanijos laivyną stoti į mūsų, kurio beveik neįmanoma laimėti neprაžudant savęs ir pasaulio. Tik M. gali laimėti ne sumušdama priešą, o panaikindama tikrąją karo priežastį – klastingąjį magnatą.

Galia sulaikyti karą savaime paverčia M. politine figūra. Be to, labai paradoksalia politine figūra. Viena vertus, figūra laiko savo rankose karą ir taikos klausimą, nuo jos priklauso, ar taika tvers. Kita vertus, šią galią figūra įgyja tik tam tikromis aplinkybėmis ir tik tam tikram laikui. M. yra savotiškas momentinis suverenas, turintis Platono valstybininko atspalvių.

Kaip tik į Platoną, ko gero, atsiremtume, jei siektume istoriškai ir epistemologiškai išanalizuoti „valdytojo-anarchisto“ figūros kilmę. Tačiau šiuo atveju tikslas kitas. Kompleksinis klausimas, į kurį ieškome atsakymo, skamba maždaug taip: kodėl būtent šiandien „valdytojo-anarchisto“ figūra taip ryškiai išskyla, kodėl XXI a. ji galutinai praranda negatyvų pobūdį ir tampa ambivalentiška, peržengia įprastinį politinį pasidalijimą ir net tradicinius gėrio ir blogio apibrėžimus ir kaip šie pokyčiai literatūroje ir kine yra susiję su mus visus supančia tikrove, su ta Europos migrena, kurios gydyti čia susirinkome?

Man atrodo, kad „valdytojo-anarchisto“ sustiprėjimas XXI a. literatūroje pirmiausia išreiškia ilgesį. Mes – Europos visuomenė – ilgimės žmonių, gebančių ne tik mąstyti, bet ir veikti nestandartiškai. Mes jau palikome praeityje ideologiską XX amžių su jo pasaulėžiūrų griežtumu ir tikslumu. Mes šiandien esame kaip tas policininkas Scialoja: ir idealizmas, ir cinizmas mums jau praeitis, sutrikę mes su nuostaba iš naujo atrandame savo pačių ambivalenciją, savo pačių aistras, savo pačių įsitikinimų ir veiksmų išsiskyrimą. Todėl mus jau mažiau gąsdina tai, kad veiksmo žmonės gerai jaučiasi „pilkojoje zonoje“, kad Senis naudojasi nusikaltėliais ir net su jais tariasi. Anarchija, kurią išgyvename savo viduje, daro mus empatiškus „valdytojo-anarchisto“ atžvilgiu. Mes pradėdame suprasti tokios figūros būtinybę ar net neišvengiamybę.

Kartu mes pradėdame prisiminti. Mes prisimename visokius keistus, kontroversiškus žmones, savo originaliais veiksmais pozityviai koregavusius, net savotiškai išgelbėjusius Vakarų pasaulio ir atskirų jo valstybių

istoriją. Prisimename Edgarą J. Hooverį, kuris, įsisiautėjęs nusikaltėliams, sukūrė visus savo laikmečio standartus pakeitusį policijos aparatą – Federalinį tyrimų biurą (FBI) ir nepaleido šio savo kūrinio iš rankų iki pat mirties. E. J. Hooveris buvo labai keistas ir nemalonus žmogus – tai paliudyta daugelyje istorijos šaltinių. Prisimename Čekijos žvalgybos vadovą Františeką Moravecą, kuris su dešimčia bendradarbių 1939 m. išvežė į Didžiąją Britaniją svarbiausią dalį tarnybos archyvo ir taip užtikrino Čekijos vyriausybės emigracijoje specialiųjų operacijų tęstinumą ir veiksmingumą Antrojo pasaulinio karo metu. Prisimename bene svarbiausią iš pirmųjų JAV Centrinės žvalgybos valdybos (CIA) vadovų Alleną Dullesą, kuris iš esmės suformavo CIA specialiųjų operacijų praktiką ir taip padarė lemiamą įtaką ankstyvojo Šaltojo karo raidai. A. Dullesas, beje, buvo I. Flemingo draugas ir Džeimso Bondo gerbėjas, panašu, kad su šiais dviem vyrais jį siejo meilė ne tik veiksmai, bet ir moterims.

Empatiškai prisimindami, mes palengva artėjame net prie to, kad galėsime naujomis akimis pažvelgti į ispanų generolo Francisco Franco asmenį ir istoriją. Manau, jau dabar pradėdame matyti ne tik pilietinį karą pradėjusį F. Franco perversmą ir po to karo įsitvirtinusią F. Franco diktatūrą, bet ir pasipriešinimą komunizmui bei Ispanijos politikos normalizavimą, užbaigiant per visą XIX a. nenutrūkusias vidaus kovas. Kartu turėtume pamatyti ir vidinę karininko dramą jam pradėdant perversmą ir peržengiant įprastą kariuomenės ir civilinės valdžios santykį. Jei geriau pažinsime F. Franco, tai geriau pažinsime ir kitus didžiuosius XX a. Europos politikos generolus: Charles'į de Gaulle'į ir Józefą Piłsudskį. Gal mums net pavyks suprasti, kodėl C. Gaule'ui atrodė, kad pasaulyje nėra su kuo pasikalbėti, išskyrus Winstoną Churchillį. W. Churchillis, beje, nebuvo prancūzui toks malonus ir yra pasakęs priešingai: „Iš visų kryžių mano gyvenime sunkiausias buvo Lotaringijos kryžius.“

Kad jau esame Lietuvoje, tai turėtume prisiminti ir Joną Polovinską-Budrį, tarpukario Lietuvos kontržvalgybos vadovą, kuris peržengė įprasto politinio veikimo ribas organizuodamas Klaipėdos sukilimą. Tai labai lietuviška istorija, kurią čia trumpai būtų galima apibendrinti taip: labai abejotina, kad be J. Budrio Lietuva tarpukariu būtų prisijungusi Klaipėdą. J. Budrys taip pat buvo prieštaringa ar net ambivalentiška figūra. Jis gyveno nuotykių kupiną gyvenimą visomis prasmėmis, pradėdant profesinę riziką ir baigiant šeimos dramomis. Savo sūnui rašytojui J. Budrys visuomet

atrodė perdėtai disciplinuotas ir šiek tiek bauginantis. Tuos jausmus Algis Budrys išliejo mokslinės fantastikos romane „Kas?“ (*Who?*), paversdamas savo tėvą rūsčiu, bet kažkuria prasme teisingu, sovietų saugumiečiu Anastu Azarinu.

Visus šiuos žmones (o kalbame apie specialiųjų tarnybų vadovus ar bent jau žmones, glaudžiai susijusius su specialiosiomis operacijomis) mes pradėdame matuoti jų tikroju matu. Pradedame pastebėti, kad savo valstybėse jie suvaidino tą vaidmenį, kurį sveikas protas suvaidina mūsų asmeniniame gyvenime. Nors abstrakčiai mąstydami kiekvienas turime prieštarų įsitikinimų ir tikrovės neatitinkančių planų, sveikas protas konkretizuoja gyvenimo situacijas ir nulemia tokius veiksmus, kurie apsaugo mus nuo žlugimo. Neatsitiktinai daugelio pavojingiausių psichikos ligų pasekmė yra autodestrukcija ir jos radikaliausia forma – savizudybė. „Valdytojas-anarchistas“ yra politinės bendruomenės sveikas protas – taip, matyt, reikėtų apibūdinti valstybininko idėjos esmę mūsų laikais.

Tokia metafora gali mums padėti geriau suvokti aplinką, kurioje atsidūrėme XXI a. Visi europiečiai šiandien viena ar kita forma gyvena žmogaus valstybėje. Valstybėje, kuri atstovauja žmogui ir yra visais požiūriais į jį panaši. Tai valstybei būdingi itin ryškūs nuotaikų svyravimai, menką pagrindą teturinčios didelės aistros, niekada iki galo neįgyvendinami planai ir nuolat atnaujinami nerealistiški tikslai, kažkuo primenantys mūsų pačių sudaromus naujametinių įsipareigojimų sąrašus. I. Flemingas labai tiksliai nuspėjo, kad būtent tokiai valstybei labiausiai reikalingos specialiosios tarnybos – kaip gyvenimą konkretizuojantis ir nuo susinaikinimo apsaugantis sveikas protas. Būtų nesunku argumentuoti, kad šių tarnybų raida XX a. antrojoje pusėje iš esmės atitiko I. Flemingo viziją ir kad šiandien specialiosios tarnybos yra svarbiausia atsvara Vakarų politikos svirtų ir atsvarų sistemoje.

Čia negaliu nutylėti ir paskutinės ypatingo valstybininkų ilgesio priežasties, kurią matau. Migrenos priepuoliai dažnai yra psichosmatiniai. Šiandienį galvos skausmą Europai taip pat sukelia europiečių dvasios nuokrypis ar išsigimimas. Jis vis aiškiau matomas, tik netiksliai įvardijamas. Kalbame apie populizmą, nors turėtume kalbėti apie atgimusį puritonizmą, o galima ir dar senoviškesnius terminus pasitelkti: pašnekėkime apie fariziejų ligą. Norėčiau priminti W. Churchillio istorines pastabas apie puritonų valdžią, kuri siekė valstybės galia įveikti žmogaus ydas. Oliverio

Cromwellio respublikoje buvo uždraustos žirgų lenktynės ir imtynės (jau nekalbant apie lošimą), aprangos papuošimai ir keiksmi, svetimavimas baudžiamas mirtimi. Kaip rašė W. Churchillis: „Ypatingo šių fanatikų priešiško sulaukė Kalėdos. Parlamentas buvo nepaprastai susirūpinęs tuo, kaip ši šventė gundo kūniškais ir jusliniais malonumais. Kalėdų dieną, prieš vakarienę, į Londono gyventojų namus būdavo pasiunčiami kareiviai, kurie turėjo teisę be jokio orderio atimti virtuvėse ir krosnyse gaminamą mėsą.“

Nesakau, kad jau esame šioje mėsos konfiskavimo stadijoje. Bet turėtume aiškiai pamatyti puritonišką pagundą Europos politikoje. Prisimenant žmogaus-valstybės metaforą, galima įsivaizduoti, kas būtų, jei naujametinių įsipareigojimų sąrašą paverstume visaverčiu savo gyvenimo planu ir įsivestume griežtas nuobaudas sau už šio plano netinkamą vykdymą. Akivaizdu, kad taip galima ne tik migreną įsivaryti. Tai kelias į galingą frustraciją, o galbūt net autodestrukciją. Tai, beje, nereiškia, kad naujametiniai įsipareigojimų sąrašai nėra prasmingi. Jie prasmingi dėl žmogaus prigimties paradoksalumo, kurį tenka palikti paraštėje. Grįžtant prie pagrindinės temos, akivaizdu ir tai, kad sveikas protas – didžiausias puritonizmo priešas, ir ši nuostata yra abipusė.

Taip žvelgiant nėra netikėta, kad didžiausias neginčytino naujųjų puritonų lyderio Donaldo Trumpo priešas yra JAV ir apskritai Vakarų pasaulio specialiosios tarnybos. Žvalgai (vartojant šį terminą plačiaja prasme) dėl D. Trumpo perspėjo dar prieš rinkimus. Po rinkimų matome, kaip D. Trumpui jokiais valdžios metodais nepavyksta specialiųjų tarnybų sutramdyti. Prieš jį ne tik FBI, bet ir CIA – bent kiek galima spręsti iš viešos informacijos. Bet manau, kad tikrasis paveikslas yra ir dar platesnis: jei D. Trumpas žlugs, tai bus visos Vakarų žvalgų bendruomenės nuopelnas.

Taip pat joks netikėtumas ir tai, kad, vos tik gavusi progą, Laisvės partija Austrijoje ėmėsi represijų prieš savo specialiąsias tarnybas. Akiplėšiški Austrijos policijos reidai žvalgyboje ir jos vadovų namuose, tikėkimės, sukretė ir pašiurpino daugelį sveiko proto žmonių Europoje. Beje, Vengrijos vyriausybė jau seniai represavo ir „išvalė“ savo specialiąsias tarnybas, nors tai ir nesukėlė tokio didelio atgarsio kaip Austrijos atvejais.

Būtent ši kova ir jos atveriamą galimybę įveikti, savo rankomis sunaikinti savo pačių sveiką protą yra tikrasis literatūroje atspindimo mūsų nerimo ir ilgesio šaltinis. Tai, kad žmogaus valstybėje sveikas protas gali

ir nelaimėti, suprantančiam žmogui kelia labai gilius jausmus. Šis suvo-
kimas kursto egzistencinę, net kosminę baimę, kurią savyje visada neša
žodis „žlugimas“.

Iš už viso to, ką aptariau, matau išnyrant svarbų klausimą, kurį sufor-
mulavo Popiežius Pranciškus savo apaštališkajame paraginime „Evangelii
gaudium“. Popiežius rašė: „Kartais susimąstau, ar šių dienų pasaulyje yra
žmonių, kurie siekia inicijuoti politinių bendruomenių kūrimo procesus,
suvokiant šią veiklą kaip priešingybę pasiekimui greitų rezultatų, duodan-
čių lengvą ir trumpalaikę politinę naudą, bet nevystančių žmogiškumo
pilnatvės.“ Šis pranešimas leidžia klausimą sutrumpinti ir konkretizuoti:
ar egzistuoja „žmonės, kurie neegzistuoja“? Ar jie vis dar ką nors gali?
O svarbiausia: ar jiems pavyks susidoroti su didžiausiu iššūkiu – į Europą
sugrįžtančia XVIII a. Amerikos kolonijų dilema – „Join or die“ – „Junkitės
arba mirkit“?